

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.02.043>
УДК 811.161.2:81-112

Р.О. КОЦА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу історії української мови та ономастики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: rgomonai@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2074-2250>

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ДЕРИВАТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СЛАВІСТИКИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті простежено розвиток української історичної дериватології як важливого складника славістики. Проаналізовано основні концепції, методологічні підходи та проблеми, що виникають під час аналізу словотворчих процесів у діахронному аспекті. Особливу увагу приділено внеску українських та зарубіжних лінгвістів у розвиток теорії та методології вивчення історичного словотвору, а також окреслено перспективи подальших досліджень у цій галузі. Доведено, що сучасні тенденції розвитку історичної дериватології потребують застосування різних підходів до опису процесів словотворення, їх інтеграції для повної та всебічної характеристики словотвірної системи української мови.

Ключові слова: історична дериватологія, словотворення, діахронний словотвірний аналіз, дериватологічна концепція, лінгвоукраїністика, славістика.

Історія словотвірної системи української мови здавна привертала увагу вітчизняних дослідників. Попри те, що у граматичних описах кінця XIX — початку XX ст. будову слова часто ототожнювали зі словотвором, а словотвірний матеріал був дуже обмежено представлений передусім у розділах із морфології, поступове накопичення мовних фактів у галузі дериватології зумовило активізацію відповідних досліджень у 20—30-х роках XX ст. Мовознавці аналізували історичні зміни у словотвірних моделях, з'ясовували етимологію лексем, класифікували афікси та вивчали діалектні особливості словотворення (І.І. Огієнко, В.І. Сімович, Є.К. Тимченко, О.Н. Синявський та ін.).

Цитування: Коца Р.О. (2025). Українська історична дериватологія в контексті славістики: проблеми і перспективи. *Українська мова*, 2 (94), 43—70. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.02.043>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Вагомий внесок у розвиток української дериватології на поч. XX ст. зробив Р.С. Смаль-Стоцький. Дослідник кваліфікував словотвір як системну частину граматики, яка має власні закони та принципи; наголошував на важливості історичного аналізу словотворчих процесів під час вивчення еволюції форм і значень похідних. Він у праці «Нарис словотвору прикметників української мови» поставив за мету «скатальогівувати формантичний інвентар прикметників, змалювати його генетичний розвиток та повизначувати сфери значіннь поодиноких формансів» (Смаль-Стоцький, 1925, с. 5). Учений розпочинав із праслов'янської форми, порівнював її зі староболгарськими та іншими слов'янськими відповідниками, простежував розвиток форм у межах української мови. Продовженням цієї студії стала праця «Значення українських прикметників» (Смаль-Стоцький, 1926), де автор дослідив семантику прикметників, зокрема проаналізував значеннєві відтінки, що виникають унаслідок словотворчих процесів, і запропонував класифікацію прикметників за функційними ознаками, яка сприяє глибшому розумінню їхнього місця в мовній системі. Дослідник уперше в українській лінгвістиці звернувся і до вивчення словотвірних явищ у сфері ониматопеї та обґрунтував виокремлення розділу ониматопетичного словотвору як такого, що має власні закономірності та принципи (Смаль-Стоцький, 1929).

Отже, у I пол. XX ст. українські мовознавці заклали надійне підґрунтя для формування історичної дериватології як окремої лінгвістичної дисципліни. Однак вилучення багатьох праць із наукового обігу внаслідок політичних обставин певною мірою загальмувало розвиток цієї галузі.

Післявоєнний період ознаменовано важливою подією — виходом першого тому «Курсу сучасної української літературної мови» (Булаховський, 1951) за редакцією Л.А. Булаховського, у якому розділ про словотвір підготував В.С. Ільїн. Це видання не лише систематизувало наявні знання, а й стало важливою основою для дальших досліджень у царині словотвірної системи української мови.

У 50—60-х роках XX ст. починається розвиток історичної (діахронної) дериватології як науки. Саме тоді було створено перші теоретичні концепції синхронного словотвору, які відіграли важливу роль у становленні діахронної дериватології та визначенні напрямів її подальшого розвитку, оскільки підходи до словотвірного аналізу історичного матеріалу зазвичай традиційно переносили із царини словотвору сучасної мови. Однак різне розуміння лінгвістами словотвору загалом і його зв'язків з іншими мовознавчими дисциплінами зокрема спричинило неоднакове трактування дериватологами предмета дослідження та способів і методів його аналізу. У середині XX ст. у славистиці було сформовано декілька дериватологічних концепцій.

В україністиці вперше послідовно системний підхід до вивчення словотвору в низці праць застосував І.І. Ковалик (Ковалик, 1958; Ковалик, 1961). Він досліджував специфічні особливості словотвірних понять, які, на його думку, повинні становити певну системну цілісність (Ковалик, 1958, с. 6—7), і докладав зусилля до окреслення елементів дериваційної системи та способів їхньої структурної організації. На відміну від попередників, для

яких основним елементом цієї системи був афікс, І.І. Ковалик обґрунтував потребу виокремити словотвірні типи як основні вихідні словотвірні величини в синхронному, діахронному та порівняльно-історичному дослідженні мов (там само, с. 24). На IV Міжнародному з'їзді славистів у Москві 1958 року в дискусії зі словацьким дослідником Я. Горецьким учений обстоював упровадження терміна *словотвірний тип* замість *словотвірна модель*, аргументуючи, що словотвірна модель є більш загальним поняттям і слугує матеріальною основою для словотвірного типу (Толстой, 1962, с. 133).

Одна з основоположних заслуг І.І. Ковалика — осмислення ролі та функції твірної основи в лексичній деривації. Він констатував, що під час словотворення саме твірна основа є носієм номінативного ядра майбутнього деривата, тоді як формант задає словотвірну категорію і формально позначає відношення між похідним словом і твірним. Проаналізувавши взаємодію і роль твірної основи й форманта у процесі формування семантики похідного слова, дослідник установив, що словотворчі форманти є тими мовними елементами, які поєднують похідні слова в точно окреслені категорії назв, тоді як твірні основи розрізняють, диференціюють їх (Ковалик, 1958, с. 57—61). Ці ідеї стали засадничими для обґрунтування ролі твірної основи і словотворчого форманта в дериваційних актах, зокрема щодо структурування семантики похідного слова, а також започаткували основоорієнтовані дослідження у словотворі та формування основоцентричної дериватології.

Учення І.І. Ковалика частково перегукувалося з ідеями мовознавців Казанського університету, які на чолі з В.М. Марковим у середині 50-х років ХХ ст. активно розробляли теоретичні питання дослідження словотвірної системи російської мови. Одним із важливих етапів у формуванні цієї дериватологічної школи стала конференція з проблем теорії та історії російського словотворення, що відбулася 1958 року. На ній було окреслено засади так званої «казанської дериватологічної концепції», основним принципом якої визначено зв'язок словотворення та формотворення.

На противагу зазначеним ученням, у межах яких словотвір вивчали у зв'язку з морфологією, словацький дослідник Я. Горецький розвивав функційно-семантичний підхід до словотворення. Він кваліфікував дериватологію як складник лексикології, похідні слова — як одиниці з бінарною формально-змістовою структурою, а словотворення — як результат когнітивного оброблення інформації, де нові слова утворюються для вираження нових понять або для уточнення вже наявних; підкреслював роль контексту та прагматичних факторів у словотворенні, вважаючи, що значення нових слів формується не лише на основі їхньої структури, а й зважаючи на ситуації спілкування. У монографії «Словотвірна система словацької мови»¹ («Slovotvorná sústava slovenčiny») (Horecký, 1959) Я. Горецький проаналізував поняття «словотвірна модель» і «словотвірний тип», дослідив процеси, під час яких нові слова утворюються внаслідок зміни значення наявних слів без зміни їхньої форми, що є важливим аспектом семантичної деривації.

¹ Переклад назв іншомовних праць, а також цитатного матеріалу — наш (Р. К.).

Ідеї про взаємозв'язок словотвору й лексикології розвивав чеський мовознавець М. Докуліл. У 1962 році у Празі вийшла друком його праця «Творення слів у чеській мові. Теорії похідності слів» («Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov») (Dokulil, 1962), у якій було обґрунтовано ономасіологічну дериваційну теорію, а словотворення потрактовано як системний процес, спрямований на вираження понять. На думку дослідника, словотвірні моделі виникають для задоволення потреб мовної спільноти в нових найменуваннях: мовець спочатку визначає, що саме потрібно назвати, а вже потім добирає відповідні мовні засоби для реалізації цієї концепції. Отже, М. Докуліл акцентував на значенні когнітивних і семантичних чинників у словотворенні, оскільки номінація зумовлена не лише внутрішньомовними, а й позамовними чинниками — культурним контекстом, асоціативним мисленням мовця тощо. У процесі найменування спочатку визначається певний концептуальний клас (ономасіологічний базис) — узагальнена категорія об'єктів позамовної дійсності, з якої обирають референт для найменування, а потім — ознака, що конкретизує об'єкт (ономасіологічний маркер). Ці два компоненти, разом з ономасіологічною зв'язкою, визначають семантичну структуру деривата (Dokulil, 1962, s. 29—49).

Попри те, що ідеї логіко-номінативної моделі словотворення сягають лінгвістичних концепцій Ф.І. Буслаєва (Буслаев, 1959) та Я. Розвадовського (Rozwadowski, 1960), найбільш повно й цілісно її було опрацьовано саме в ученні про словотвір М. Докуліла. Як зазначав Й. Вахек, М. Докуліл не тільки обґрунтував тісний зв'язок словотвору з ономасіологією, а й задекларував функційний підхід до опису словотвірних явищ (Vachek, 1962). Його теорія швидко здобула широке визнання у слов'янському мовознавстві й стала методологічною основою словотвірного аналізу в чеській і словацькій лінгвістичних школах до кінця ХХ ст.

Функційний підхід до опису словотвірних явищ став визначальним і в польській дериватології. Спираючись на зв'язок словотвору та граматики (передусім синтаксису), В. Дорошевський розвивав логіко-синтаксичну теорію Я. Розвадовського, основу на подібності словотвірної структури похідного слова і синтаксичної структури предикативної синтагми (Doroszewski, 1962; Doroszewski, 1963a; Doroszewski, 1963b). На думку лінгвіста, дериваційний аналіз передбачає визначення набору реально-семантичних і експресивних функцій кожного суфікса (Doroszewski, 1963b, s. 39), основним критерієм виділення словотвірних категорій є граматичний характер твірного слова, а потім відношення форманта до твірної основи, з якою він пов'язаний (Doroszewski, 1962, s. 205—222).

Основну роль у розумінні взаємозв'язку між словотвором і синтаксисом у словотвірній концепції В. Дорошевського відіграють парафрази та перифрази. Їх використання під час словотвірного аналізу забезпечує точне, логічно вмотивоване та послідовне тлумачення семантики похідних одиниць, а також дає змогу обґрунтувати функційне навантаження словотворчих формантів. Дослідник виходив із того, що словотвірна структура похідного слова є формалізованим еквівалентом певної синтаксич-

ної конструкції (тобто парафрази), яка репрезентує повну або скорочену логіко-синтаксичну схему. Вона дає змогу розкрити семантичну модель деривата: у ній ідентифікуються суб'єкт / об'єкт дії, тип відношення між твірною основою і формантом, а також граматичні та лексико-семантичні параметри твірного елемента. Застосування парафрази вможливорює класифікацію дериватів за типом словотвірної категорії (суб'єктна, об'єктна, реляційна, локативна тощо) та дає змогу виявити механізми семантичної транспозиції. Водночас лексичне значення похідного слова формується і на основі перифрастичних зворотів, тобто словотворення є результатом компресії та трансформації таких зворотів: дериват функціонує як стиснене мовне вираження розгорнутої синтаксичної структури. У цьому контексті формант виконує роль маркера певної номінативної функції, а твірна основа — змістового ядра найменування.

Польська дослідниця М. Бродовська-Гоновська визначила категорію словотвору як вищу одиницю класифікації, яка, на відміну від ономазіологічної категорії, не повністю абстрагована від лексичного матеріалу і, на відміну від словотвірного типу, не надто формалізована (Brodowska-Honowska, 1967, s. 21).

Отже, у 60-х роках ХХ ст. було сформовано два основні теоретичні підходи до вивчення словотвірних явищ із певними модифікаціями в кожній зі слов'янських мовознавчих шкіл, які використовували в подальшому під час описування та аналізу історичного матеріалу: 1) ґрунтований на взаємозв'язку словотворення і формотворення, словотвірний аналіз здійснювали від форми до змісту (східно- та південнослов'янське мовознавство, частково — польське); 2) ґрунтований на взаємозв'язку словотворення та семантики, словотвірний аналіз здійснювали від значення (змісту) до форми (чеське, словацьке, частково — польське мовознавство).

Уже в 60—70-х роках ХХ ст. в україністиці з'являються праці, у яких увагу приділено питанням історичного словотворення: Л.Л. Гумецька «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст.» (Гумецька, 1958), С.П. Бевзенко «Історична морфологія української мови» (Бевзенко, 1960), С.П. Самійленко «Нариси з історичної морфології української мови» (Самійленко, 1964; Самійленко, 1970). Важливе значення для дослідження історії прикметникового словотвору мала монографія А.П. Грищенка «Прикметник в українській мові» (Грищенко, 1978), яка стала першою ґрунтовною працею в українському мовознавстві про походження, словозміну і словотвір прикметників. Варто згадати й низку розвідок українських мовознавців переважно кінця 60—70-х та початку 80-х років минулого століття, у яких вивчено історію окремих фрагментів українського іменникового словотворення на різних синхронних зрізах (Д.Г. Гринчишина, Р.Й. Керсти, А.В. Майборода, Г.І. Малишко, О.Д. Неділько, І.С. Олійника, П.П. Чучки, О.П. Білих, В.В. Токар, Л.М. Полюги та ін.).

Ці праці засвідчили, що в українській історичній дериватології домінувала думка про дериват як поморфемну конструкцію, елементи якої, «будучи носіями певної семантики, у сукупності виражають відповідне

словотвірне значення» (Грещук, 2016, с. 92). Так звана поморфемно-конструктивна модель творення похідного слова передбачала самодостатність словотворчих морфем із погляду їхніх функцій (там само). Основну увагу було зосереджено на форманті як репрезентантові дериваційної функції, тому аналіз зазвичай здійснювали від форми до значення.

Знаковою подією для українського мовознавства став вихід академічного видання «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» (Мельничук, 1966), у якому послідовно й ґрунтовно викладено еволюцію фонетики, граматики, словотвору та лексики слов'янських мов від праслов'янської доби до сучасності. Український матеріал, який зрідка залучали в європейському порівняльному мовознавстві, уперше було представлено повноцінно, що стало вагомим внеском у славістичні дослідження. Порівняльно-історичний метод, застосований у цій праці, виявився важливим інструментом для реконструкції словотвірних типів і моделей та розкриття закономірностей словотвірного розвитку споріднених мов.

Попри визнання лінгвістами важливості вивчення словотворення в синхронії та діяхронії питання історичного розвитку словотвірної системи української мови на середину ХХ ст. було опрацьовано фрагментарно. Недослідженість історії українського словотворення, «досить бідна на фактичні дані наука» (Бевзенко, 1960, с. 4) не дали можливості створити окремий цілісний огляд еволюції словотвірної системи української мови (там само, с. 3).

Наприкінці 70-х — на початку 80-х років ХХ ст. вийшла друком фундаментальна чотиритомова академічна праця «Історія української мови» («Фонетика», «Морфологія», «Лексика і фразеологія», «Синтаксис»), у якій уперше в україністиці систематизовано, послідовно описано основні мовні рівні української мови в діяхронії. Вихід цієї серії суттєво вплинув на формування цілісного наукового уявлення про еволюцію української мови, став потужним теоретичним і методологічним підґрунтям для подальших досліджень у галузі історичної лінгвістики. Проте питання словотворення повнозначних частин мови в томі «Морфологія» (Німчук, 1978) або не аналізували, або висвітлювали лише принагідно, здебільшого стосовно розвитку окремих граматичних категорій (Білоусенко, 2014, с. 149). Водночас докладно було описано словотвірну історію прислівника та неповнозначних частин мови. На думку П.І. Білоусенка, «це було зумовлено тим, що в українському мовознавстві, попри велику зацікавленість історією мови, окрім книги Л.Л. Гумецької та невеликих узагальнювальних описів С.П. Бевзенка та С.П. Самійленка, низки статей з проблем історичного словотворення, не було вагомих здобутків у цій царині» (Білоусенко, Німчук, 2013, с. 8).

Розділ «Словотвір» (автори: В.Т. Коломієць — іменник і прикметник, Т.Б. Лукінова — числівник, В.А. Ткаченко — прислівник, Г.П. Півторак, О.С. Мельничук — дієслово) подано в академічній колективній монографії «Історична типологія слов'янських мов» (Мельничук, 1986). Він став одним із перших комплексних типологічних описів дериваційної системи у слов'янських мовах з історичної перспективи. Структура викладу, побудована за принципом руху від загальних типологічних характеристик слов'янських

мов до виявлення специфіки окремих підгруп і національних мов, уможливила не тільки проаналізувати синхронну структуру словотвірної системи, а й простежити її історичне формування, еволюцію словотвірних моделей, зміни у продуктивності типів, диференціацію формантів тощо.

70—80-ті роки ХХ ст. позначені потужним розвитком історичної дериватології в західнослов'янському мовознавстві. На цей час припадають перші спроби монографічного опису історичного словотворення чеської мови: П. Гаузер «Творення іменників у добу національного відродження» («*Tvoření podstatných jmen v době národního obrození*») (Hauser, 1978), Д. Шлосар «Словотвірний розвиток чеського дієслова» («*Slovotvorný vývoj českého slovesa*») (Šlosar, 1981), З. Русінова «Творення старочеських прислівників» («*Tvoření staročeských adverbii*») (Rusínová, 1984). Цей перелік завершує колективна монографія А. Лампрехта, Д. Шлосара, Я. Бауера «Історична граматики чеської мови» («*Historická mluvnické češtiny*») (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986), у якій подано розділ про словотвір іменників, прикметників і дієслів. Для всіх названих праць ономазіологічна теорія М. Докуліла стала основним способом словотвірного аналізу історичного матеріалу, а засадничим принципом опису був підхід від форми до функції, а потім — простеження дистрибуції форм для вираження важливих однотипних функцій (Šlosar, 1981, s. 6). Однак застосування сучасної теорії словотвору М. Докуліла до історичного матеріалу було не механічним перенесенням, а «спробою використати сучасний дослідницький апарат для його вивчення» (Rusínová, 1984, s. 9). Власне це підтвердила й монографія Д. Шлосара «Чеські діяхронні композити» («*Česká kompozita diachronně*»), опублікована пізніше — 1999 року (Šlosar, 1999). Важливість цих праць полягала ще й у тому, що дослідники задекларували завдання історичної дериватології — не тільки простежити розвиток словотвірної системи чеської мови, а й визначити фактори її змін (Šlosar, 1981, s. 6). Зазначимо, що для більшості слов'янських мовозначних шкіл це питання гостро постало тільки в 90-х роках ХХ ст.

Основну увагу словацьких дериватологів 70—80-х років ХХ ст. було зосереджено на дослідженні окремих словотвірних категорій і типів. Зокрема, у монографії Ю. Фурдіка «Зі словотвірного розвитку словацької мови» («*Zo slovotvorného vývoja slovenčiny*») (Furdík, 1971) простежено функціонування словотвірної системи словацької мови в діяхронії (1843—1918 pp.) на прикладі взаємної конкуренції 11 словотвірних типів у межах однієї ономазіологічної категорії ('опредметнена дія'), а також наголошено на тому, що на розвиток словотворення впливають внутрішні та зовнішні фактори, а отже, «продуктивність — це результат взаємодії потреб суспільства в іменуванні та можливостей іменування мовної системи» (там само, s. 15). Частину праці Н. Кондрашова «Виникнення і початки літературної словацької мови» («*Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny*») (Kondrašov, 1974, s. 253—262) присвячено формуванню кількох категорій, зокрема офіційних та абстрактних назв, локативів і найменувань колективів. У розділі про словотвірний розвиток писемної словацької мови в монографії «Словниковий склад літературної словацької мови з погляду розвитку»

(«Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska») (Habovštiaková, 1987) К. Габовштякова запропонувала короткий аналіз тенденцій динаміки словотвірної системи на прикладі девербативних дериватів, найменування осіб і композитів у ботанічних назвах.

Наприкінці 70-х — на початку 80-х років ХХ ст. важливими як за кількістю, так і за якістю були досягнення польської історичної дериватології. Тут варто згадати, зокрема, праці К. Длугош-Курчабової, у яких застосовано синхронний підхід до словотворення в XVI ст., а також цикл статей, присвячених аналізу конкретних формантів, особливо іншомовного походження (-ada і -jada, -acja, -ajło, -ant, -izm, -er, -us, -ynier / -inier та ін.) (Kępińska, 2018, s. 17—30); дослідження префіксації дієслова старопольської мови А. Круп'янки, у яких за допомогою методу перифразування В. Дорошевського проаналізовано префікси дієслів, їх розподіл (дистрибуцію), конкуренцію та заміщення (субституцію), а також їхні значення, особливо реконструкцію змін, що зумовлює семантичну спеціалізацію формантів і вможливорює виділення конотативних властивостей польських префіксів (Krupianka, 1979). Однак, на думку Я. Пузиніної, монографічні праці, а також численні статті з історичної дериватології були розпорошені за тематикою та завданнями дослідження і дали сумарні результати, несумірні із вкладеними дослідницькими зусиллями (Puzynina, 1976, s. 169). Серед причин такого становища дослідниця називала відсутність докладно розроблених методів аналізу, а також слабку джерельну базу (погану кількісну документацію). На її переконання, описам словотвірних систем польської мови різних епох повинно передувати вивчення ідіолектів або дослідження розвитку окремих явищ мови, що надасть «найширшу можливу картину, яку можна було б порівняти із сучасною мовою і, передусім, яка могла б слугувати відправною базою для визначення проблем дослідження» (там само).

У південних слов'ян, особливо сербів і хорватів, на початкових етапах розвитку дериватології більш розвиненим був діахронний підхід (Радосав Бошкович і його школа). Однак монографічних досліджень, присвячених проблемам історичного словотворення, майже не було. Як зазначав Б. Чорич, здебільшого це були статті, у яких автори аналізували якийсь формант чи групу формантів, різні семантичні групи, словотвірну структуру частин мови тощо (Торић, 2008, с. 14) (бібліографію див.: Радовий-Теший, Ломпар, 2000; Торић, 2020).

Наприкінці 70-х — на початку 80-х років ХХ ст. у болгаристиці опубліковано низку праць, у яких проаналізовано певні словотвірні категорії (Мострова, 1983; Шатковски, 1987 та ін.). Однак у цей період переважно розробляли теоретичні питання дериватології, пов'язані з будовою слова, типами морфем, розмежуванням непохідних та похідних слів, визначенням засобів і типів словотворення (Стоянов, 1977), а також описували словотвірну систему сучасної болгарської мови (Мурдаров, 1983; Радева, 1987).

Якісно новий етап розвитку української історичної дериватології — період теоретичного осмислення накопичених фактів і випрацювання методів дослідження словотвірного матеріалу — припадає на 90-ті роки ХХ ст.

Важливу роль у цьому процесі відіграла значно розширена джерельна база: опубліковано низку пам'яток української мови різних хронологічних, діалектних і жанрових зрізів, зокрема й у започаткованій 1961 року В.В. Німчуком академічній серії «Пам'ятки української мови»; укладено чи розпочато публікування історичних та етимологічного словників української мови. Ці фундаментальні видання забезпечили не лише достатню емпіричну базу для вивчення словотвірних явищ у діяхронії, а й створили надійне підґрунтя для дериватологічних досліджень у межах слов'янського мовного ареалу.

На той час українське мовознавство вже нагромадило чималий матеріал із діяхронного словотвору: досліджено історію низки важливих словотворчих формантів, на історичному матеріалі виконано багато робіт, присвячених частковим питанням словотвору, значний матеріал з історичного словотворення містився в розвідках з історичної лексикології (Білоусенко, 1993, с. 3). Однак більшість досліджень мала констатувальний, ілюстративний характер, а причинно-наслідкові зв'язки, історичне тло, які пояснювали б хід і підстави розвитку словотвірної системи загалом, не були розкриті повною мірою. Через відсутність об'єднувальних історико-дериваційних ідей уведений до обігу фактичний матеріал залишався розрізненим і незапитаним (там само).

У 1993 році П.І. Білоусенко опублікував монографію «Історія суфіксальної системи українського іменника (назви чоловічого роду)» (Білоусенко, 1993), у якій на значному фактичному матеріалі від праслов'янської епохи до сучасності простежив еволюцію суфіксальної словотвірної системи українських іменників на позначення осіб чоловічого роду. Вагомість цієї праці зумовлена тим, що в ній випрацьовано й обґрунтовано концептуальні засади дериватологічних студій, запропоновано новий підхід до вивчення словотвірних явищ — «дослідження словотвору української мови як функціональної системи, що розвивається» (Білоусенко, 1993, с. 4). За вихідну одиницю аналізу був узятий лексико-словотвірний тип, який характеризується спільною твірною основою, тим самим суфіксом та спільним лексико-словотвірним значенням. П.І. Білоусенко наголошував, що «одним із найбільш інформативних чинників є класифікація похідних на основі семантичного критерію, тобто коли історія словотвірних типів розглядається крізь призму їхніх складників — лексико-словотвірних типів та лексико-словотвірних груп, які можна виокремити внаслідок конкретизації словотвірного значення на лексичному рівні з урахуванням тематичної класифікації лексик» (там само, с. 10).

Як прихильник формантоцентричного підходу П.І. Білоусенко вважав, що вивчення словотвірної системи в її історичному розвитку неможливе без попереднього дослідження історії та особливостей розвитку окремих афіксів. На його думку, динаміку суфіксальної словотвірної системи іменника потрібно описувати за окремими формантами, розподіляючи суфікси на групи за родами. У межах кожної групи варто виокремлювати словотвірні типи, які в разі потреби буде конкретизовано до рівня лексико-словотвірних типів і підтипів (Білоусенко, Німчук, 2013, с. 27—28).

Такий підхід до систематизації фактичного матеріалу вперше апробовано в монографії П.І. Білоусенка та В.В. Німчука «Нариси з історії українського словотворення (суфікс *-иця*)» (Білоусенко, Німчук, 2002), а згодом — П.І. Білоусенка, В.В. Німчука «Нариси з історії українського словотворення (суфікс *-ина*)» (Білоусенко, Німчук, 2009).

90-ті роки ХХ ст. стали переломним моментом і для розвитку польської історичної дериватології, центром дослідження якої тоді був Інститут польської мови Силезького університету в Катовіце. У 1996 році надруковано колективну монографію за редакцією К. Клещової «Словотвір давньопольської мови. Огляд іменникових структур» («Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych») (Kleszczowa, 1996). У ній уперше докладно описано всі давні похідні іменники, що їх засвідчено в давньопольських пам'ятках до 1500 року і зафіксовано в «Słowniku staropolskim» за редакцією С. Урбанчика та в його картотеці. Деривати досліджено на основі групування матеріалу за спільністю форманта, а кожну групу проаналізовано в межах словотвірної категорії.

Характеризуючи застосовану в цій монографії методику словотвірного аналізу, К. Клещова писала: «Складно оцінити, чи інша структура (від функції до форманта) була б кориснішою для викладу старопольського матеріалу. Однак залишається фактом, що під час опрацювання історичного словотворення ми змушені звертатися до найближчого до нас часу, тобто до сучасності. А згадані вище праці [Р. Гжегорчикової, Я. Пузиніної та К. Вашакової (Grzegorzczukowa, Puzynina, 1979; Waszakowa, 1993; Waszakowa, 1994)], як найбільш комплексні та повні, мають морфемну, а не функційну структуру викладу. Тому, входячи в таку наукову парадигму, доводилося дотримуватися наявних рішень, щоб досягти поставленої мети» (Kleszczowa, 1998, s. 15). Отже, польська історична дериватологія була зосереджена на спостереженні за тими елементами, які відрізняють похідне слово від твірної основи: писали про відмінності формантів, аналізували продуктивність окремих типів словотвору, а класи були позначені якимось формальним маркером.

Такі роздуми спонукали К. Клещову переглянути дериваційну теорію і запропонувати нові підходи до опису історичного матеріалу, що їх вона використала у праці «Давньопольські словотвірні категорії та їхня перспективна еволюція: Іменники» («Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja: Rzeczowniki») (Kleszczowa, 1998). У цій книжці дослідниця не тільки описала транспозиційні, мутаційні і модифікаційні категорії польських іменників, а й з'ясувала та пояснила причини тих чи тих явищ. Запропонована інтерпретація історичного словотворення польської мови зосереджена передусім на спостереженні за змінами у складі твірних основ і в способі розуміння цих основ. За спостереженнями авторки, вибір формальних показників є випадковим наслідком такого типу змін: саме властивості основ і зв'язки між твірними і похідними словами є визначальним двигуном еволюції словотвірної системи. Отже, у польській історичній дериватології відбувся перехід до основоцентричного напрямку досліджень.

К. Клещова застосувала цю методику й у наступній своїй книжці «Старопольські прикметникові деривати та їхня перспективна еволюція» («Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja») (Kleszczowa, 2003), де проаналізувала похідні прикметники, зафіксовані в пам'ятках XII—XV ст. Під час характеристики твірної основи передусім звернено увагу на частиномовну належність слів, до складу яких вони входять; зроблено спроби конкретизувати семантичний характер основ, ураховуючи їхню конкретну або абстрактну природу та інші семантичні ознаки.

Дослідження перспективної еволюції словотвірних підсистем польської мови продовжили М. Пастухова та А. Яновська, які з'ясували тенденції розвитку похідних дієслів у праці «Словотвір старопольських дієслів: стан і тенденції розвитку» («Słowotwórstwo czasowników staropolskich: stan i tendencje rozwojowe») (Janowska, Pastuchowa, 2005).

Розвиток історичної дериватології у славистиці 90-х років XX ст. засвідчив, що є чимало проблем під час словотвірного аналізу історичного матеріалу. У вступях до монографічних досліджень кін. XX — поч. XXI ст., окремих статтях мовознавці порушували питання теоретичних засад саме діахронного словотвору, особливостей аналізу історичного матеріалу, намагалися розв'язати певні практичні проблеми. Окреслимо основні з них.

1. *Методологія.* Для словотвірного аналізу історичного матеріалу зазвичай використовували методи із царини словотвору сучасної мови. Такий підхід, як зазначала А. Яновська, «з одного боку, поєднує опис стародавньої мови із сучасною, з іншого, — навпаки, нав'язує певну точку зору, “профілює” опис» (Janowska, 2020, s. 135). Беззастережно приймати розроблену методику синхронних досліджень не можна (там само, s. 142), а застосування цих засад під час дослідження історичного словотвору повинно мати певну специфіку, а отже, вимагати деякого застереження (Білоусенко, Німчук, 2013, с. 17).

2. *Перехід до мовознавства пояснювального.* Мовознавці наголошували, що сучасна лінгвістична парадигма зумовлює необхідність в історико-лінгвістичних дослідженнях не обмежуватися констатацією фактів на різних історичних зрізах розвитку української та інших слов'янських мов, а пояснювати причину цих змін, виявляти рушійні сили словотворення, тобто чинники розвитку словотвірної системи (Білоусенко 2018, с. 40). Цю ідею концентровано було висловлено 1986 року у статті В.І. Абаєва «Мовознавство описове та пояснювальне. Про класифікацію наук» («Языкознание описательное и объяснительное. О классификации наук») (Абаев, 1986). Такий підхід підтримали всі слов'янські дериватологи. Зокрема, К. Клещова зауважувала, що актуальним завданням польської дериватології є діахронне вивчення словотвірної системи польської мови і пояснювальний опис історії її розвитку (Kleszczowa, 1996). П.І. Білоусенко присвятив цьому питанню навіть окрему статтю — «Історичний словотвір іменника на шляху від ілюстративного до пояснювального мовознавства» (Білоусенко, 2018), у якій стверджував, що переходу «до пояснення змін у словотвірній системі впродовж усієї історії мови має передувати виконання низки за-

вдань, серед яких насамперед є виявлення повної номенклатури словотворчих формантів» (там само, с. 40).

3. *Повнота джерельної бази.* Як слушно зауважувала Я. Пузиніна, «(...) усі наші описи мови є схематичними моделями, залежними — що варто ще раз підкреслити — від якості матеріальної бази. Що менша база, то більший ступінь схематичності моделі» (Puzynina, 1976, s. 171). Обмеженість джерельної бази унеможлиблює досягнення всіх дослідницьких цілей, зокрема тих, що стосуються стилістичних характеристик, визначення регіональних відмінностей чи тлумачення значення похідної одиниці. Оскільки правильне встановлення семантики деривата є запорукою визначення точного значення словотворчого форманта, одне з найважливіших завдань історичної дериватології — розроблення ефективних методів аналізу дериваційних відношень за наявності численних лексико-семантичних лакун у джерелах, за відсутності чітких словникових дефініцій та широких контекстів уживання слів (Kleszczowa, 1996, s. 11—28).

Повнота джерельної бази впливає також на визначення частотності дериватів, відомості про яку можуть стати основою для дослідження ролі частотності слововживання у формуванні словотвірних моделей, співіснування різних словотвірних моделей (ідеться про словотвірні варіанти, чи словотвірні синоніми, словотвірні дублети, паралельні деривати). І хоч в історичних дослідженнях кількісні показники досить умовні, однак саме частотність лексеми є результатом типу тексту, а отже, важливим фактором вивчення історичного словотвору з погляду стилістики (Kleszczowa, 2003, с. 15).

У сучасній славистиці активно розвиваються проєкти зі створення електронних картотек історичних словників та діахронних корпусів слов'янських мов, що не тільки сприяє глибшому розумінню еволюції мовних систем, а й відкриває нові можливості для порівняльно-історичних і типологічних досліджень у межах слов'янського мовного ареалу. Найбільш системно розвиненими на сьогодні є традиції історичної лексикографії та корпусної лінгвістики в польській і болгарській лінгвістичних школах (KORBA — корпус польської мови XVII—XVIII ст.; Słownik polszczyzny XVI wieku; Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku; Діахронен корпус на български език; Cyrillomethodiana та ін.).

4. *Визначення форми деривата,* тобто вказівка на те, з яким формантом ми маємо справу (Janowska, 2020, s. 136). Під час словотвірного аналізу часом буває складно відрізнити варіант суфікса / префікса й новий суфікс / префікс. Ідеться не лише про проблеми, пов'язані з нечіткими або неправильно зробленими записами в пам'ятці, а про трансформації внаслідок різних видів фонетичних і морфологічних процесів, «розмивання» формальної чіткості словотвірних структур (там само). На думку П.І. Білоусенка, варіант форманта й новий формант можна розмежувати лише внаслідок ретельного зіставного аналізу словотвірних і лексико-словотвірних типів згаданих мовних одиниць (Білоусенко, 2018, с. 40).

Важливе значення для формування теоретичних засад історичної дериватології та загального опису дериваційної системи польської мови мала праця

К. Длугош-Курчабової та С. Дубіша «Історична грамати́ка польської мови: Словотвір» («Gramatyka historyczna języka polskiego: słowotwórstwo») (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1999). У вступі зазначено, що історичний словотвір охоплює як словотвірні синхронні зрізи певних епох, що по черговому змінюють один одного, так і відношення між ними. Серед завдань історичного словотвору названо опис еволюції, вироблення моделей словотворення для конкретного періоду розвитку мови. У книжці подано відомості про приріст словотвірних структур від праслов'янської мови і до старо-, середньо- та новопольського періодів; зроблено періодизацію еволюції деривації польської мови й виокремлено три періоди, кожен із яких позначено дією чотирьох тенденцій розвитку польської мови у сфері словотвору; визначено основні особливості розвитку словотвірної системи польської мови.

На початку ХХІ ст. В.В. Німчук ініціював підготування п'ятої книги — «Словотвір» — у серії «Історія української мови», для видання якої у 80-х роках ХХ ст. бракувало достатніх попередніх описів, що значно активізувало дослідження з історичної дериватології української мови. Підготування такої праці вимагало докладного вивчення словотвірних систем усіх частин мови, цілісно і системно дослідити які впродовж усієї писемної історії української мови можна тільки, дотримуючись єдиних засад дослідження. З огляду на це було підготовано й опубліковано проспекти академічних видань «Історія української мови. Словотвір. Ч. 1. Іменник» (Білоусенко, Німчук, 2013) та «Історія української мови. Словотвір. Ч. 2. Прикметник» (Костич, Коца, Німчук, 2016), у яких подано план опрацювання історії словотворення іменника і прикметника відповідно, окреслено засади наукового пошуку, вироблено принципи аналізу мовних фактів, репрезентовано джерельну базу.

Вивчення словотвірної системи в її історичному розвитку не можливе без попереднього дослідження історії та особливостей розвитку окремих афіксів (Білоусенко, 2018, с. 45). Для реалізації цієї мети при Запорізькому національному університеті було засновано Південноукраїнський науковий історико-дериватологічний центр, який тісно співпрацював із відділом історії української мови Інституту української мови НАН України. Центр під керівництвом П.І. Білоусенка зосередив свою увагу на вивченні динаміки афіксальної деривації іменника, а здобутки в обраній галузі публікував у спеціально створеній серії «Нариси з історії українського словотворення». У площині системно-функційного підходу, зорієнтованого на розуміння словотвору як упорядкованої за певними принципами системи, що перебуває в постійному розвитку, неодмінно зберігаючи наслідки словотворчих процесів попередніх епох, а не як простої сукупності похідних одиниць (Валюх, 2011, с. 121), виконано монографічні дослідження про іменникові конфікси (Білоусенко, Іншакова, Качайло, Меркулова, Стівбур, 2010), композитно-суфіксальне словотворення іменників (Ліпич, 2007; Ліпич, Правда, 2016), *nomina loci* кінця ХVІІ — початку ХХІ ст. (Сіроштан, 2016), іменники з демінутивним і гіпокористичним значенням (Семеренко, 2020), іменниковий суфікс *-чина / -щина* (Білоусенко, 2020), іменники *pluralia tantum* (Білоусенко, Бойко, Тернова, 2021). Не оминали наші мовознавці й дослідження назв осіб чоловічого

(Кровицька, 2002) та жіночого роду (Брус, 2019 та ін.) на різних історичних зрізах розвитку української мови.

Вагомим здобутком діяльності Центру став опис динаміки словотворення іменників із модифікаційними значеннями: праці С.П. Семенюк про формування словотвірної структури іменників із модифікаційним значенням жіночої статі (Семенюк, 2000), О.Ф. Тилик про іменники з модифікаційним значенням подібності (Тилик, 2006), В.Ф. Христенюк про аугментативне й пейоративне словотворення іменника (Христенюк, 1995).

Остаточне визнання нульового суфікса у 80-х роках ХХ ст. як самостійного словотворчого форманта потребувало розгорнути докладне дослідження його історії. З огляду на це П.І. Білоусенко опублікував низку статей (Білоусенко, 1992; Білоусенко, 2000; Білоусенко, 2015а; Білоусенко, 2015б; Білоусенко, 2015в; Білоусенко, 2016; Білоусенко, 2020а; Білоусенко, 2020б; Білоусенко, 2021б) та розпочав роботу над окремим монографічним дослідженням «Нариси з історії українського словотворення (нульсуфіксація)».

Співробітники відділу історії української мови Інституту української мови НАН України вивчали словотвірні системи інших частин мови, зокрема: прикметника (Костич, 2004; Костич, 2013; Костич, 2020; Коца, 2017; Коца, 2021), дієслова (Штанденко, 2008), прислівника (Даценко, 2014; Білоусенко, 2021), займенника.

Системне дослідження значущих частин слова, установлення їх походження та етимологічних значень наблизило українських мовознавців до усвідомлення потреби створити етимологічний словник суфіксів української мови, над яким розпочав роботу відділ загальнославистичної проблематики і східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Вагомим внеском у реалізацію цієї ідеї стало опублікування у 2014 році першого у світовій лексикографії спеціального «Етимологічного словника запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові» (Селігей, 2014), у якому на основі здобутків сучасного порівняльно-історичного мовознавства висвітлено походження запозичених суфіксів і суфіксоїдів української мови. Це видання є значним кроком у напрямі порівняльно-історичного аналізу морфем української мови, а також відкриває нові можливості для досліджень у сфері дериватології, морфології та етимології.

Отже, для сучасного періоду вивчення словотвору в україністиці характерне виявлення нових елементів словотвірних систем і підсистем, принципів їх організації і взаємозв'язку, а також дослідження цих систем з огляду на функційно-семантичну диференціацію похідних лексем в українській мові (Білоусенко, 2018, с. 46).

Перші десятиліття ХХІ ст. у слов'янській історичній дериватології позначено вдосконаленням підходів до аналізу словотвірних систем, розширенням та уточненням теоретичних засад дослідження. Праці славистів, ґрунтовані на функційно-структурній дериватологічній теорії, присвячено: 1) аналізу ономазіологічних категорій, що їх усередині впорядковано відповідно до певних формантів (Nejedlý, 2019; Kalinová, 2019; Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2013; Макаријоска, 2002; Мострова, 2015 та ін.);

2) дослідженню словотвірних систем в окремі періоди розвитку мов на прикладі конкретних пам'яток тощо (Klimešová, 2018; Перчеклийски, 2008; Перчеклийски, 2011; Петков, 2015; Накова-Петрова, 2018; Андријевска, 2009; Макаријоска, 2009; Matasović, 2014; статті М. Мілановича, П. Вучковича, Д. Новакова (Радовић-Тешић, Ломпар, 2000; Ћорић, 2020), Б. Штебіг, Й. Маресич (ИНЈ) та ін.); 3) вивченню окремих формантів, груп формантів тощо (Андријевска, 2018; статті В. Стакича, А. Мілановича, С. Вукович та ін. (Радовић-Тешић, Ломпар, 2000; Ћорић, 2020), Л. Макаријоски (ЛМ), К. Ясинської, Й. Кобилінської та ін.). Характерною рисою слов'янської дериватології є поглиблене осмислення семантичної деривації як динамічного процесу зміни значень і функцій у межах похідних слів та перехід від формально-морфемного аналізу до розуміння словотворення як концептуального й функційного явища (Драгићевић, 2020; Topolińska, 2015; Topolińska, 2020; Topolińska, 2021; Topolińska, 2022; Kleszczowa, 2012 та ін.).

Отже, українська історична дериватологія займає повноправне місце у славістиці, має давню історію та успішні починання. Дослідження словотвору української мови пройшло складний шлях розвитку — від описового підходу до пояснювального мовознавства, що дає змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між змінами у словотвірній системі. Здобутки україністики пов'язані передусім з описом словотвірних систем різних частин мови, ґрунтовані на формантоцентричному підході. Поморфемно-конструктивна модель словотворення відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку дериватології, зокрема «в ділянці інвентаризації та систематизації словотворчих ресурсів, в осмисленні структурно-системної організації словотвору» (Грещук, 2016, с. 92). Застосування цієї моделі дало змогу нагромадити й проаналізувати величезний емпіричний матеріал (там само), що засвідчив значний потенціал подальших студій у сфері української історичної дериватології, зокрема в контексті загальнослов'янських мовних процесів.

На жаль, інші підходи до аналізу історичного матеріалу з погляду словотвору або слабо розвинені, або перебувають на етапі становлення. Власне із цим і пов'язані широкі перспективи української історичної дериватології, а саме:

1. Реалізація основоцентричного підходу до аналізу мовного матеріалу — вивчення словотвірної системи української мови з огляду на категорійну семантику твірних основ відповідних лексико-семантичних класів слів, на яких ґрунтуються фактичні засади номінації; виявлення закономірностей формування та розвитку словотвірної системи мови, що потребує попередніх ґрунтовних досліджень еволюції окремих словотвірних категорій, розрядів, типів.

2. Опрацювання когнітивного підходу дослідження словотвірної мотивованості, семантики похідного слова, ролі словотворення в моделюванні мовної картини світу тощо. Ця модель ґрунтується на визнанні визначальної ролі внутрішньої форми слова в пізнавальній діяльності людини, яка в похідних словах детермінована словотвірною мотивованістю, а утворення нових слів кваліфікують як «концептуальну деривацію», у якій вбачають «когнітивний процес, що забезпечує появу нової структури знань у кон-

цептуальній системі людини на основі вже наявних концептів і концептуальних структур» (Грещук, 2016, с. 94).

Обґрунтування такого підходу до вивчення словотвірних систем української мови в діяхронії та його застосування на практиці знаходимо в працях Г.В. Кочерги (Кочерга, 2012).

3. Дослідження словотвірної системи як сукупності словотвірних гнізд, що дасть можливість виявити ієрархію зв'язків між членами гнізда, семантичні зв'язки між спільнокореновими словами, типи мотивації похідного, способи організації внутрішньої структури похідних слів, видозміни семантики твірного слова в семантиці похідного (Лесюк, 2007, с. 213).

Пріоритет у розвитку гніздового методу в українському мовознавстві належить О.С. Мельничукові, який активно розробляв цю проблематику в широкому індоєвропейському контексті (Мельничук, 1968; Мельничук, 1978). Учений одним із перших у вітчизняній славістиці почав системно застосовувати гніздовий підхід до вивчення етимологічно споріднених лексем, що дало змогу реконструювати не лише окремі слова, а й фрагменти лексико-семантичної системи праслов'янської та індоєвропейської мов. Перспективність застосування такого підходу в порівняльно-історичній лексикології та етимології знайшла вагоме підтвердження і розвиток у працях його послідовників, зокрема Т.О. Черниш (Черниш, 2003).

На сьогодні історичний гніздовий словотвір розвинений у російському та польському мовознавстві. У 1994 році О. Волінська запропонувала використовувати метод словотвірного гнізда в діяхронії як засіб спостереження за способами заповнення нових словотвірних гнізд, що може бути цінним ключем у вивченні формантної продуктивності (Wolińska, 1994). К. Клещова не тільки підтримала цю ідею, але й накреслила методологічні прийоми гніздового опису (Kleszczowa, 2007), які згодом було доопрацьовано та застосовано під час опису словотвірної системи старопольської мови у працях, зокрема Б. Мітрєнги (Mitrenga, 2009; Mitrenga, 2010), К. Кнапіка (Knapik, 2010), П. В'єршхоня (Wierchoń, 2010), К. Вашковського (Waśkowski, 2014) та ін.

Активно використовує гніздовий підхід для аналізу семантичних і формальних аспектів словотворення, порівняння продуктивності семантичної деривації в польській і македонській мовах на прикладі похідних слів від спільних праслов'янських коренів З. Тополінська (Topolińska, 2020; Topolińska, 2021; Topolińska, 2022).

4. Дослідження історичного діалектного словотвору української мови і встановлення специфіки використання спільного фонду словотворчих формантів у різних територіально-мовних масивах, що може бути досить інформативним для розмежування діалектних систем. Такий аналіз передбачає відхід від традиційного погляду на словотвірну систему як певну абстракцію внаслідок зняття проблеми просторового варіювання і заміни його поняттям системної варіантності та здійснення опису динаміки словотвірної структури за окремими діалектними системами й підсистемами з окресленням їхніх часових і просторових меж (Білоусенко, 2018, с. 45).

5. Дослідження механізму створення оцінних значень засобами словотворення, співвідношення окремих засобів номінації з окремими функційними стилями, паралелізму і спеціалізації з погляду реалізації загальних принципів найменування в різних стилях (Малюга, 2014).

Співвідношення нових і вже наявних номінацій, зокрема варіантних і синонімічних, показники їхньої продуктивності та активності в сучасній українській мові є об'єктом уваги багатьох лінгвістів (Клименко, Карпіловська, Кислюк, 2008; Таран, 2011 та ін.).

Виявленню чинників впливу на стабільність і змінність словотвірних моделей та словотворчих формантів в еволюційній перспективі присвячено низку праць польської дослідниці К. Клещової (Kleszczowa, 2012). Для інтерпретації одержаних результатів вона використала теорію детерміністичного хаосу, згідно з якою словотвірна система функціонує не за лінійною логікою, а в межах нелінійної динаміки, де форманти і моделі можуть виявляти непередбачувану, проте системно зумовлену поведінку. Такий підхід уможливорює опис історичної еволюції словотвірної структури як відкритого, самоорганізованого процесу, що реагує на зовнішні та внутрішні зміни мовної системи.

Залежно від того, який із критеріїв (чи їх сукупність) брати за основу методології дослідження, змінюється не лише характер самого опису, але і його результати, виявляються свої, специфічні закономірності і властивості системи, які залишаються в тіні при іншому обраному критерії (Білоусенко, 2018, с. 46). Подальший розвиток української історичної дериватології потребує комплексного підходу, який поєднуватиме структурний, функційний та когнітивний аналіз, що забезпечить усебічну характеристику словотвірної системи української мови в усій її складності.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЛМ — Лилјана Макаријоска. *Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков»*— Скопје. <https://surl.li/ztlpms> (дата звернення: 19.03.2025).

ИЈЈ — Odjel za povijest hrvatskoga jezika. *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.* <https://surl.li/qockdy> (дата звернення: 19.03.2025).

ЛІТЕРАТУРА

- Абаев В.И. (1986). Языкознание описательное и объяснительное. О классификации наук. *Вопросы языкознания*, 2, 27—39.
- Андријевска Н. (2009). *Зборообразувањето во Кринскиот дамаскин*. Скопје: Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков».
- Андријевска Н. (2018). *Прилози за македонската глаголска префиксација — традиција и континуитет*. Скопје: Книгоиздателството МИ-АН.
- Бевзенко С.П. (1960). *Історична морфологія української мови*. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво.
- Білоусенко П.І. (1992). Нульсуфіксальне творення віддієслівних іменників у давньоруській мові. *Вісник Київського університету*, 8, 86—95.
- Білоусенко П.І. (1993). *Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду)*. Київ: КДПІ.

- Білоусенко П.І. (2000). Проблеми і перспективи вивчення динаміки нульсуфіксальної деривації. *Ономастика і апелятиви: збірник наукових праць* (вип. 11, с. 10—14). Дніпропетровськ: ДДУ.
- Білоусенко П.І., Німчук В.В. (2002). *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця)*. Запоріжжя — Київ: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Білоусенко П.І., Німчук В.В. (2009). *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина)*. Запоріжжя — Ялта — Київ: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Білоусенко П.І., Іншакова І.О., Качайло К.А., Меркулова О.В., Стовбур Л.М. (2010). *Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси)*. Запоріжжя — Кривий Ріг: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Білоусенко П.І., Німчук В.В. (2013). *Історія української мови. Словотвір* [ч. 1: Іменник (проспект)]. Запоріжжя.
- Білоусенко П. (2014). Підсумки і перспективи дослідження динаміки афіксальної деривації українського іменника. *Українська мова*, 4, 145—154.
- Білоусенко П.І. (2015а). До питання про витоки нульсуфіксальної деривації іменника (суфікс -ja). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 1, 34—42.
- Білоусенко П.І. (2015б). Праслов'янські витоки нульсуфіксальної деривації українського іменника. В.М. Мойсієнко (ред.), *Український глотогенез: Матеріали міжнародної наукової конференції* (с. 200—215). Житомир: Полісся.
- Білоусенко П.І. (2015в). Протонульсуфіксальні деривати в праслов'янській мові (іменники з суфіксом-флексією -ь < -і). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*, 23, 6—11.
- Білоусенко П.І. (2016). Теоретичні засади дослідження динаміки нульсуфіксальної деривації іменника. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 1, 80—92.
- Білоусенко П. (2018). Історичний словотвір іменника на шляху від ілюстративного до пояснювального мовознавства. *Українська мова*, 1, 38—50. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.01.038>
- Білоусенко П.І. (2020а). Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних дериватів в українській мові XI—XIII ст. *Мовознавство*, 5, 3—14.
- Білоусенко П.І. (2020б). Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних іменників в українській мові XI—XIII ст. (деривати чоловічого роду). *Українська мова*, 3, 3—17. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.003>
- Білоусенко П.І. (2020в). *Нариси з українського словотворення (суфікс -чина / -щина)*. Київ — Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Білоусенко П.І. (2021а). *Історичний словотвір української мови. Іменник. Прислівник: посібник*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Білоусенко П.І. (2021б). Формування лексико-словотвірних типів нульсуфіксальних дериватів в історії української мови (номени живої природи). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 6, 4—21.
- Білоусенко П.І., Бойко Л.П., Тернова А.І. (2021). *Нариси з історії українського словотворення (іменники pluralia tantum)*. Запоріжжя — Київ: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Брус М.П. (2019). *Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».
- Булаховський Л.А. (ред.). (1951). *Курс сучасної української літературної мови* (т. 1). Київ: Радянська школа.
- Буслаєв Ф.И. (1959). *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Учпедгиз.
- Валюх З. (2011). Нове дослідження з історичної дериватології. [Рецензія на: П.І. Білоусенко, О.І. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Л.М. Стовбур. *Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси)*]. *Українська мова*, 3, 119—124.
- Грищенко А.П. (1978). *Прикметник в українській мові*. Київ: Наукова думка.
- Гумецька Л.Л. (1958). *Нарис словотвірної системи української актової мови XIV—XV ст.* Київ: Вид-во АН УРСР.

- Грещук В.В. (1995). *Український відприкметниковий словотвір*. Івано-Франківськ: Плай.
- Грещук В. (2016). Моделювання процесу творення слова в дериватології. *Граматичні студії*, 2, 92—96.
- Дашенко І.Б. (2014). *Історія формування прислівників місця української мови*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Драги́нєвич Р. (2020). *Граматика у огледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа.
- Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Ковалик І.І. (1958). *Вчення про словотвір: у 2 вип. (вип. 1)*. Львів.
- Ковалик І.І. (1961). *Вчення про словотвір: у 2 вип. (вип. 2)*. Львів.
- Костич Л.М. (2004). *Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови*. Київ: ВПЦ «Київський університет».
- Костич Л.М. (2013). *Суфіксальна деривація відносних прикметників української мови: навчальний посібник для студентів-філологів*. Київ.
- Костич Л.М., Коца Р.О., Німчук В.В. (2016). *Історія української мови. Словотвір [ч. II: Прикметник (проспект)]*. Київ.
- Костич Л.М. (2020). *Прикметниковий словотвір: діяхронно-синхронний аспект: навчальний посібник*. Київ: Майстер Книг.
- Коца Р.О. (2017). *Формування префіксальної та конфіксальної систем прикметника української мови (XI—XX ст.)*. Київ: Наукова думка.
- Коца Р.О. (2021). *Динаміка лексико-словотвірних типів складних прикметників в українській мові*. Ужгород: ФОП Сабов А.М.
- Кочерга Г. (2012). Історична дериватологія української мови в когнітивному вимірі. *Слов'янський збірник* (вип. 17, ч. 2, с. 90—95). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Кровицька О. (2002). *Назви осіб в українській мовній традиції XVI—XVIII ст.: семантика і словотвір*. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.
- Лесюк М.П. (2007). Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*, 15—18, 212—216.
- Ліпич В.М. (2007). *Нариси з історії українського словотворення (комполитно-суфіксальна деривація іменників XI—XVIII ст.)*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД».
- Ліпич В.М., Правда Н.М. (2016). *Нариси з історії українського словотворення (комполитно-суфіксальна деривація іменників)*. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В.
- Макаријоска Л. (2002). *Девербативните именки во македонските црковнословенски ракописи*. Скопје: Інститут за македонски јазик «Крсте Мисирков».
- Макаријоска Л. (2009). *Студии од историското зорообразување: Посебни изданија*. Скопје.
- Макаријоска Л., Павлеска-Георгиевска Б. (2013). *Називи за лица во македонските средновековни текстови*. Скопје.
- Малюга Н.М. (2014). Вивчення словотворення в контексті історичної стилістики. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*, 10, 83—92.
- Мельничук О.С. (ред.). (1966). *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов*. Київ: Наукова думка.
- Мельничук А.С. (1968). Корень *kes- и его разновидности в лексике славянских и других индоевропейских языков. *Этимология 1966* (с. 194—240). Москва: Наука.
- Мельничук А.С. (1978). *Этимологическое гнездо с корнем *цеi- в славянских и других индоевропейских языках*. Доклад на VIII Международном съезде славистов. Киев.
- Мельничук А.С. (ред.). (1986). *Историческая типология славянских языков: Фонетика. Словообразование. Лексика и фразеология*. Киев: Наукова думка.
- Мострова Т. (1983). Nomina agentis в Шестоднева на Йоан Екзарх в съпоставка със старобългарските паметници. *Български език*, 2, 101—108.
- Мострова Т. (2015). *Словообразователни тенденции в развитието на българския книжовен език през Средновековието (Кирило-Методиевите традиции в паметници от XIV в.)*. София.

- Мурдаров Вл. (1983). *Съвременни словообразователни процеси: очерк върху българското словообразуване*. София: Наука и изкуство.
- Накова-Петрова М. (2018). *Десубстантивните названия в ръкописи от XIV век* [дис. ... докт. филол. наук]. Благоевград.
- Німчук В.В. (ред.). (1978). *Історія української мови. Морфологія*. Київ: Наукова думка.
- Перчеклийски Л. (2008). *Словообразователни категории и типове при съществителните имена в Троянския Дамаскин от XVII век*. Благоевград: УИ «Неофит Рилски».
- Перчеклийски Л. (2011). *Словообразуване на Nomina abstracta в Евангелски паметници от X и XI век*. Благоевград: УИ «Неофит Рилски».
- Петков П. (2015). *Лексика и словообразуване в старобългарския превод на Египетския патерик* [дис. ... докт. филол. наук]. София.
- Радева В. (1987). *Българското словообразуване*. София: УИ «Св. Климент Охридски».
- Радовић-Тешић М., Ломпар В. (2000). Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950—2000). *Наш језик*, XXXIII/3—4, 345—379.
- Радовић-Тешић М. (2002). *Именице с префиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Самійленко С.П. (1964). *Нариси з історичної морфології української мови* (ч. 1). Київ: Радянська школа.
- Самійленко С.П. (1970). *Нариси з історичної морфології української мови* (ч. 2). Київ: Вища школа.
- Селігей П.О. (2014). *Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові*. Київ: Академперіодика.
- Семенюк С.П. (2000). *Формування словотвірної структури іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові* [дис. ... канд. філол. наук]. Запоріжжя.
- Семеренко Г.В. (2020). *Історія суфіксального творення іменників із демінутивним і гіпокористичним значеннями в українській мові*. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД.
- Сіроштан Т.В. (2016). *Нариси з історії українського словотворення (потіпа Іосі кінця XVII — початку XXI ст.)*. Запоріжжя — Мелітополь: ТОВ «ЛППС» ЛТД.
- Смаль-Стоцький Р. (1925). *Нарис словотвору прикметників української мови*. Прага: Накладом Українського Університету в Празі.
- Смаль-Стоцький Р. (1926). *Значення українських прикметників*. Варшава: Накладня Леона Ідзіковського.
- Смаль-Стоцький Р. (1929). *Примітивний словотвір*. Варшава.
- Стоянов Ст. (1977). *Словообразуването в българския език. I. Имена*. София: Народна просвета.
- Таран А. (2011). *Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики*. Черкаси.
- Тилик О.Ф. (2006). *Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання* [дис. ... канд. філол. наук]. Запоріжжя.
- Толстой Н.И. (ред.). (1962). *IV Международный съезд славистов: Материалы дискуссии*. Т. 2: Проблемы славянского языкознания. Москва: Изд-во АН СССР.
- Христенко В.Ф. (1995). *Динаміка аугментативного пейоративного словотвору іменника в українській мові* [дис. ... канд. філол. наук]. Київ.
- Черниш Т.О. (2003). *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід)*. Київ.
- ґорић Б. (2008). Традиционално и ново у творбеној терминологији. *Гласник одјељења умјетности*, 26, 13—40.
- ґорић Б. (2020). Нови прилог библиографији творбе речи. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 49 (3), 139—209.
- Шатковски Я. (1987). Nomina loci в старобългарския език. *Кирило-Методиевски студии*, 4, 242—249.
- Штанденко У.М. (2008). *Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV—XVIII ст.* Київ: Інститут української мови НАН України.

- Brodowska-Honowska M. (1967). *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*. Wrocław: Wydawnictwo PAN.
- Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. (1999). *Gramatyka historyczna języka polskiego: słowotwórstwo*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dokulil M. (1962). *Tvoření slov v češtině. 1: Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Doroszewski W. (1962). Kategorie słowotwórcze. *Studia i szkice językoznawcze* (s. 205—222). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Doroszewski W. (1963a). *Podstawy gramatyki polskiej*. Część I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Doroszewski W. (1963b). Syntaktyczne podstawy słowotwórstwa. *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2. Językoznawstwo* (s. 65—78). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Furdík J. (1971). *Zo slovotvorného vývoja slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Grzegorzczak R., Puzynina J. (1979). *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Habovštiaková K. (1987). *Slovní zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre.
- Hauser P. (1979). *Tvoření podstatných jmen v době národního obrození*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně.
- Horecký J. (1959). *Slovotvorná sústava slovenčiny: podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- Janowska A. (2020). Problemy opisu staropolskiej derywacji czasownikowej. *Ling Varia*, 15, 1 (29), 135—144.
- Janowska A., Pastuchowa M. (2005). *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Kalinová Z. (2019). *Vývojová línie slovesných adjektív* [Dis. ... Ph.D.]. České Budějovice.
- Kępińska A. (2018). Słowotwórstwo w badaniach Krystyny Długosz-Kurczabowej. *Poradnik językowy*, 1, 17—30.
- Kleszczowa K. (Red.). (1996). *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej: przegląd formacji rzeczownikowych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kleszczowa K. (1998). *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja: Rzeczowniki*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kleszczowa K. (2003). *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kleszczowa K. (2007). Słowotwórstwo gniazdowe na usługach lingwistyki diachronicznej. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 52, 59—72.
- Kleszczowa K. (2012). *Tajemnice dynamiki języka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Klimešová M. (2018). *Typy adverbii v jazyce barokních textů a jejich vývoj* [Dis. ... Ph.D.]. České Budějovice.
- Knapik K. (2010). Gniazdo słowotwórcze czasownika *mniemać* w historii języka polskiego. *Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria językoznawcza*, 17 (37), 193—203.
- Kondrašov N.A. (1974). *Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo "Veda".
- Krupianka A. (1979). *Czasowniki z przedrostkami przestrzennymi w polszczyźnie XVIII wieku*. Warszawa — Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lamprecht A., Ślosar D., Bauer J. (1986). *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matasović R. (2014). *Slavic nominal word-formation: Proto-Indo-European origins and historical development*. Heidelberg: Winter.
- Mitrenga B. (2009). Gniazdo słowotwórcze czasownika *śniadać*. M. Skarżyński, A. Czekałowska, *Język z różnych stron widziany* (s. 201—208). Kraków: Księgarnia Akademicka.

- Mitrenga B. (2010). Gniazdo słowotwórcze przymiotnika *gorzki* w historii języka polskiego. A. Rejter, *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii* (t. 3, s. 13–24). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Nejedlý P. (2019). *Slovotvorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině*. Praha: Academia.
- Puzynina J. (1976). O dorobku i perspektywach badawczych słowotwórstwa historycznego języka polskiego. *Prace Filologiczne*, XXVI, 155–179.
- Rozwadowski J. (1960). *Wybór pism* (t. 3: *Językoznawstwo ogólne*). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rusínová Z. (1984). *Tvoření staročeských adverbí*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně.
- Šlosar D. (1981). *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně.
- Šlosar D. (1999). *Česká kompozita diachronně*. Brno: Masarykova univerzita.
- Topolińska Z. (2015). *Zmiana perspektywy. Gawęda nie tylko językoznawcza*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Topolińska Z. (2020). Derywacja semantyczna, czyli o słowotwórstwie inaczej. *Prace Filologiczne*, 75 (2), 313–317.
- Topolińska Z. (2021). Derywacja semantyczna od ps. *vol- w języku polskim i macedońskim. *Linguistica Copernicana*, 18, 205–209.
- Topolińska Z. (2022). Derywacja semantyczna (i formalna) od prasłowiańskiego rdzenia *by- na gruncie polskim. *Linguistica Copernicana*, 18, 201–204.
- Vachek J. (1962). První česká teorie odvozování slov. *Slovo a slovesnost*, 23, 205–211.
- Waśkowski K. (2014). Gniazdo słowotwórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale leksyki animalistycznej). D. Lipiński, K. Witczak (red.), *Badania diachroniczne w Polsce* (s. 97–112). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Waszakowa K. (1993). *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Waszakowa K. (1994). *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego: rzeczowniki sufiksalne obce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wierchoń P. (2010). Lingwochronografia na usługach słowotwórstwa gniazdowego. *Kwartalnik Językoznawczy*, 1, 56–70.
- Wolińska O. (1994). Możliwości zastosowania opisu gniazdowego w diachronii. *Poradnik Językowy*, 5–6, 63–69.

Статтю отримано 08.04.2025

REFERENCES

- Abaev, V.I. (1986). Descriptive and explanatory linguistics. On the classification of sciences. *Voprosy yazykoznanii*, 2, 27–39 (in Russian).
- Andrijevska, N. (2009). *Word formation in the Krin Damascene*. Skopje: Institut za makedonski jazik “Krstе Misirkov” (in Macedonian).
- Andrijevska, N. (2018). *Contributions to Macedonian verbal prefixation — tradition and continuity*. Skopje: Knigoizdatelstvoto MI-AN (in Macedonian).
- Bevzenko, S.P. (1960). *Historical morphology of the Ukrainian language*. Uzhhorod: Zakarpatske oblasne vydavnytstvo (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (1992). Zero suffixal formation of verbal nouns in the Old Ukrainian language. *Visnyk Kyivskoho universytetu*, 8, 86–95 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (1993). *History of the suffixal system of the Ukrainian noun (masculine names)*. Kyiv: KDPI (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2000). Problems and prospects of studying the dynamics of zero suffixal derivation. *Onomastyka i apeliatyvy: zbirnyk naukovykh prats* (Vol. 11, pp. 10–14). Dnipropetrovsk: DDU (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I., & Nimchuk, V.V. (2002). *Essays on the history of Ukrainian word formation (suffix -уця)*. Zaporizhzhia — Kyiv: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).

- Bilousenko, P.I., & Nimchuk, V.V. (2009). *Essays on the history of Ukrainian word formation (suffix -ина)*. Zaporizhzhia — Yalta — Kyiv: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I., Inshakova, I.O., Kachailo, K.A., Merkulova, O.V., & Stovbur, L.M. (2010). *Essays on the history of Ukrainian word formation (noun confixes)*. Zaporizhzhia — Kryvyi Rih: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I., & Nimchuk, V.V. (2013). *History of the Ukrainian language. Word formation* [(Part 1: *Noun* (prospectus))]. Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Bilousenko, P. (2014). Results and prospects of research into the dynamics of affixal derivation of the Ukrainian noun. *Ukrainian language*, 4, 145—154 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2015a). On the question zero suffixal noun derivation (suffix *-ja*). *Native word in ethnocultural dimension*, 1, 34—42 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2015b). Proto-Slavic origins of zero suffixal derivation of the Ukrainian noun. V.M. Moisienko (Ed.), *Ukrainian glottogenesis: Proceedings of the international scientific conference* (pp. 200—215). Zhytomyr: Polissya (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2015c). Proto zero suffixal derivatives in the Proto-Slavic language (nouns with the inflectional suffix *-b < -i*). *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Lnhvistyka*, 23, 6—11 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2016). Theoretical foundation of the dynamics research of null suffix noun derivation. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological Sciences*, 1, 80—92 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P. (2018). On the way from illustrative to explanatory linguistics (the historical derivation of the noun). *Ukrainian language*, 1, 38—50. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.01.038> (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2020a). The lexical-word-forming types of zero-suffixal derivatives in the Ukrainian language of the 11th—13th centuries. *Movoznavstvo*, 5, 3—14 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2020b). Lexico-word-forming types of nulsuffixal nouns in the Ukrainian language of the 11th—13th centuries (male derivatives). *Ukrainian language*, 3, 3—17. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.003> (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2020c). *Essays on Ukrainian word formation (suffix -чина / -щина)*. Kyiv — Zaporizhzhia: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2021a). *Historical word formation of the Ukrainian language. Noun. Adverb: manual*. Zaporizhzhia: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (2021b). Formation of lexico-word-forming types of nulsuffixal derivatives in the history of the Ukrainian language (names of living nature). *Native word in ethnocultural dimension*, 6, 4—21 (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I., Boiko, L.P., & Ternova, A.I. (2021). *Essays on the history of Ukrainian word formation (nouns pluralia tantum)*. Zaporizhzhia — Kyiv: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Brodowska-Honowska, M. (1967). *Essay of the classification of Polish derivatives*. Wrocław: Wydawnictwo PAN (in Polish).
- Brus, M.P. (2019). *Feminities in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning*. Ivano-Frankivsk: DVNZ “Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka” (in Ukrainian).
- Bulakhovskiy, L.A. (Ed.). (1951). *Course of modern Ukrainian literary language* (Vol. 1.). Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Buslaev, F.I. (1959). *Historical grammar of the Russian language*. Moscow: Uchpedgiz (in Russian).
- Chernysh, T.O. (2003). *Slavic vocabulary in historical and etymological coverage (nest approach)*. Kyiv (in Ukrainian).
- Ćorić, B. (2008). Traditional and new in word formation terminology. *Glasnik odjeljenja umjetnosti*, 26, 13—40 (in Serbian).
- Ćorić, B. (2020). New contribution to the bibliography of word formation. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 49 (3), 139—209 (in Serbian).
- Datsenko, I.B. (2014). *History of the formation of adverbs of place in the Ukrainian language*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

- Długosz-Kurczabowa, K., & Dubisz, S. (2006). *Historical Grammar of the Polish language*. Warsaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (in Polish).
- Dokulil, M. (1962). *Word formation in Czech. 1: Theory of word derivation*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd (in Czech).
- Doroszewski, W. (1962). Word formation categories. *Studia i szkice językoznawcze* (pp. 205—222). Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Doroszewski, W. (1963a). *Basics of Polish grammar*. Part I. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Doroszewski, W. (1963b). Syntactic foundations of word formation. *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2. Językoznawstwo* (pp. 65—78). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Dragičević, R. (2020). *Grammar in the Mirror of Semantics*. Belgrade: Čigoja Stampa (in Serbian).
- Furdík, J. (1971). *On the word-formation development of Slovak*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo (in Slovak).
- Grzegorzczakowa, R., & Puzynina, J. (1979). *Word formation in contemporary Polish. Native suffixal nouns*. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Greshchuk, V.V. (1995). *Ukrainian adjectival word formation*. Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).
- Greshchuk, V. (2016). Modeling the word formation process in derivation. *Grammatical Studies*, 2, 92—96 (in Ukrainian).
- Habovštiaková, K. (1987). *The vocabulary of literary Slovak from a developmental perspective*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre (in Slovak).
- Hauser, P. (1979). *Noun formation during the national revival*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně (in Czech).
- Horecký, J. (1959). *Word formation system of Slovak: Noun. Adjective. Verb*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV (in Slovak).
- Hryshchenko, A.P. (1978). *Adjective in Ukrainian*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Humetska, L.L. (1958). *Essays of the word-formation system of the Ukrainian formal language of the 14th—15th centuries*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR (in Ukrainian).
- Janowska, A. (2020). Problems with describing Old Polish verb derivation. *LingVaria*, 15, 1 (29), 135—144 (in Polish).
- Janowska, A., & Pastuchowa, M. (2005). *Word formation of old Polish verbs. Status and development trends*. Kraków: Wydawnictwo Universitas (in Polish).
- Kalinová, Z. (2019). *Developmental line of verbal adjectives* [Dis. ... Ph.D.]. České Budějovice (in Czech).
- Kępińska, A. (2018). Word formation in the research of Krystyna Długosz-Kurczabowa. *Poradnik językowy*, 1, 17—30 (in Polish).
- Khrystenok, V.F. (1995). *Dynamics of the augmentative pejorative word formation of a noun in the Ukrainian language* [Dis. ... Cand. Philol. Sciences]. Kyiv (in Ukrainian).
- Kleszczowa, K. (Ed.). (1996). *Word formation of the Old Polish language: a review of noun formations*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego (in Polish).
- Kleszczowa, K. (1998). *Old Polish word formation categories and their prospective evolution: Nouns*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego (in Polish).
- Kleszczowa, K. (2003). *Old Polish adjectival derivatives and their perspective evolution*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego (in Polish).
- Kleszczowa, K. (2007). Nesting word formation in the service of diachronic linguistics. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 52, 59—72 (in Polish).
- Kleszczowa, K. (2012). *Secrets of language dynamics*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego (in Polish).
- Klimešová, M. (2018). *Types of adverbs in the language of Baroque texts and their development* [Dis. ... Ph.D.]. České Budějovice (in Czech).
- Klymenko, N.F., Karpilovska, Ye.A., & Kysliuk, L.P. (2008). *Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

- Knapik, K. (2010). The word formation nest of the verb *mnienąć* in the history of the Polish language. *Poznańskie Studia Językoznawcze. Seria językoznawcza*, 17 (37), 193—203 (in Polish).
- Kocherha, H. (2012). Historical derivation of the Ukrainian language in the cognitive dimension. *Slovianskyi zbirnyk* (Vol. 17, part 2, pp. 90—95). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Kondrašov, N.A. (1974). *The origin and beginnings of literary Slovak*. Bratislava: Vydavateľstvo "Veda" (in Slovak).
- Kostych, L.M. (2004). *History of suffixal derivation of qualitative adjectives in the Ukrainian language*. Kyiv: VPTs "Kyivskyi universytet" (in Ukrainian).
- Kostych, L.M. (2013). *Suffixal derivation of relative adjectives of the Ukrainian language: a textbook for philology students*. Kyiv (in Ukrainian).
- Kostych, L.M., Kotsa, R.O., & Nimchuk, V.V. (2016). *History of the Ukrainian language. Word formation* [(Part II: Adjective (prospectus)]. Kyiv (in Ukrainian).
- Kostych, L.M. (2020). *Adjective word formation: diachronic-synchronic aspect: a textbook*. Kyiv: Maister Knyh (in Ukrainian).
- Kotsa, R.O. (2017). *Formation of prefixal and confixal systems of the adjective of the Ukrainian language* (11th—20th centuries). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Kotsa, R.O. (2021). *Dynamics of lexical-word-forming types of complex adjectives in the Ukrainian language*. Uzhhorod: FOP Sabov A.M. (in Ukrainian).
- Kovalyk, I.I. (1958). *The Doctrine of Word Formation: in 2 vols.* (Vol. 1). Lviv (in Ukrainian).
- Kovalyk, I.I. (1961). *The Doctrine of Word Formation: in 2 vols.* (Vol. 2). Lviv (in Ukrainian).
- Krovytska, O. (2002). *Personal names in the Ukrainian linguistic tradition of the 16th—18th centuries: semantics and word formation*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Krupianka, A. (1979). *Verbs with spatial prefixes in 18th-century Polish*. Warszawa — Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Lamprecht, A., Šlosar, D., & Bauer, J. (1986). *Historical grammar of Czech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství (in Czech).
- Lesiuk, M.P. (2007). Research on word formation at the level of word-forming nests. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka. Filolohiia*, 15—18, 212—216 (in Ukrainian).
- Lipych, V.M. (2007). *Essays on the history of Ukrainian word formation (composite-suffixal derivation of nouns in the 11th—18th centuries)*. Donetsk: TOV "Iuho-Vostok, LTD" (in Ukrainian).
- Lipych, V.M., & Pravda, N.M. (2016). *Essays on the history of Ukrainian word formation (composite-suffixal derivation of nouns)*. Berdiansk: FOP Tkachuk O.V. (in Ukrainian).
- Makarijoska, L. (2002). *Deverbative nouns in Macedonian Church Slavonic manuscripts*. Skopje: Institut za makedonski jazik "Krstе Misirkov" (in Macedonian).
- Makarijoska, L. (2009). *Studies in historical word formation: Special editions*. Skopje (in Macedonian).
- Makarijoska, L., & Pavleska-Georgievska, B. (2013). *Personal names in Macedonian medieval texts*. Skopje (in Macedonian).
- Maliuha, N.M. (2014). Study of word formation in the context of historical stylistics. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni studii*, 10, 83—92 (in Ukrainian).
- Matasović, R. (2014). *Slavic nominal word-formation: Proto-Indo-European origins and historical development*. Heidelberg: Winter (in English).
- Melnychuk, O.S. (Ed.). (1966). *Introduction to the Comparative Historical Study of Slavic Languages*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Melnychuk, A.S. (1968). The root **kes-* and its varieties in the vocabulary of Slavic and other Indo-European languages. *Etymology 1966* (pp. 194—240). Moscow: Nauka (in Russian).
- Melnychuk, A.S. (1978). *Etymological nest with the root **uei-* in Slavic and other Indo-European languages*. Report at the VIII International Congress of Slavists. Kyiv (in Russian).

- Melnychuk, A.S. (Ed.). (1986). *Historical typology of Slavic languages: Phonetics. Word formation. Lexicon and phraseology*. Kyiv: Naukova dumka (in Russian).
- Mitrenka, B. (2009). The word formation nest of the verb *śniadać*. M. Skarżyński, A. Czelakowska, *Language seen from different sides* (pp. 201—208). Kraków: Księgarnia Akademicka (in Polish).
- Mitrenka, B. (2010). The word formation nest of the adjective *gorzki* in the history of the Polish language. A. Rejter, *The wealth of the Polish language in the light of its history* (Vol. 3, pp. 13—24). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego (in Polish).
- Mostrova, T. (1983). Nomina agentis in the Shestodnev of Ioan Ekzarkh in comparison with the Old Bulgarian monuments. *Bŭlgarski ezik*, 2, 101—108 (in Bulgarian).
- Mostrova, T. (2015). *Word-formation trends in the development of the Bulgarian literary language during the Middle Ages (Cyrillic-Methodist traditions in monuments from the 14th century)*. Sofia (in Bulgarian).
- Murdarov, Vl. (1983). *Modern word-formation processes: an essay on Bulgarian word formation*. Sofia: Nauka i izkustvo (in Bulgarian).
- Nakova-Petrova, M. (2018). *Desubstantive names in manuscripts from the 14th century* [Dis. ... Doct. Philol. Sciences]. Blagoevgrad (in Bulgarian).
- Nejedlý, P. (2019). *Word-formation development of deverbal nouns in Old and Middle Czech*. Praha: Academia (in Czech).
- Nimchuk, V.V. (Ed.). (1978). *History of the Ukrainian language. Morphology*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Perchekliyski, L. (2008). *Word-formation categories and types of nouns in the Trojan Damscene of the 17th century*. Blagoevgrad: UI “Neofit Rilski” (in Bulgarian).
- Perchekliyski, L. (2011). *Word formation of Nomina abstracta in Evangelical monuments from the 10th—11th centuries*. Blagoevgrad: UI “Neofit Rilski” (in Bulgarian).
- Petkov, P. (2015). *Vocabulary and word formation in the Old Bulgarian translation of the Egyptian Paterik* [Dis. ... Doct. Philol. Sciences]. Sofia (in Bulgarian).
- Puzynina, J. (1976). On the achievements and research perspectives of historical word formation in the Polish language. *Prace Filologiczne*, XXVI, 155—179 (in Polish).
- Radeva, V. (1987). *Bulgarian word formation*. Sofia: UI “Sv. Kliment Okhridski” (in Bulgarian).
- Radović-Tešić, M., & Lompar, V. (2000). Bibliography of works on morphology and word formation (1950—2000). *Naš jezik*, XXXIII/3—4, 345—379 (in Serbian).
- Radović-Tešić, M. (2002). *Nouns with prefixes in the Serbian language*. Belgrade: Institut za srpski jezik SANU (in Serbian).
- Rozwadowski, J. (1960). *Selected writings* (Vol. 3: *General linguistics*). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Rusínová, Z. (1984). *Word forming of Old Czech adverbs*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně (in Czech).
- Samiilenko, S.P. (1964). *Essays on the historical morphology of the Ukrainian language* (Part 1). Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Samiilenko, S.P. (1970). *Essays on the historical morphology of the Ukrainian language* (Part 2). Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Selihei, P.O. (2014). *Etymological dictionary of borrowed suffixes and suffixoids in the Ukrainian language*. Kyiv: Akademperiodyka (in Ukrainian).
- Semeniuk, S.P. (2000). *Formation of the word-formation structure of nouns with the modifying meaning of the feminine gender in the new Ukrainian language* [Dis. ... Cand. Philol. Sciences]. Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Semerenko, H.V. (2020). *History of suffixal formation of nouns with diminutive and hypocoristic meanings in the Ukrainian language*. Zaporizhzhia: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Shatkovski, Y. (1987). Nomina loci in the Old Bulgarian language. *Kirilo-Methodievski studii*, 4, 242—249 (in Bulgarian).
- Shtandenko, U.M. (2008). *Nominative suffixal word formation of the verbs in the Old Ukrainian language of the 14th—18th centuries*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy (in Ukrainian).

- Siroshstan, T.V. (2016). *Essays on the history of Ukrainian word formation (nomina loci of the late 17th — early 21st centuries)*. Zaporizhzhia — Melitopol: TOV “LIPS” LTD (in Ukrainian).
- Smal-Stotskyi, R. (1925). *Essays of the word formation of adjectives in the Ukrainian language*. Prague: Nakladom Ukrainskoho Universytetu v Prazi (in Ukrainian).
- Smal-Stotskyi, R. (1926). *Meaning of Ukrainian adjectives*. Warsaw: Nakladnia Lieona Idzikovskoho (in Ukrainian).
- Smal-Stotskyi, R. (1929). *Primitive word formation*. Warsaw (in Ukrainian).
- Stoyanov, St. (1977). *Word formation in the Bulgarian language. I. Names*. Sofia: Narodna prosveta (in Bulgarian).
- Šlosar, D. (1981). *Word forming development of the Czech verb*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně (in Czech).
- Šlosar, D. (1999). *Czech Composites Diachronically*. Brno: Masarykova univerzita (in Czech).
- Taran, A. (2011). *Competition of nominations in the modern Ukrainian literary language: trends in the stabilization of new vocabulary*. Cherkasy (in Ukrainian).
- Tolstoy, N.I. (Ed.). (1962). *IV International Congress of Slavists: Discussion Materials. Vol. 2: Problems of Slavic Linguistics*. Moscow: Izd-vo AN SSSR (in Russian).
- Topolińska, Z. (2015). *Change of perspective. Not only linguistic tale*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności (in Polish).
- Topolińska, Z. (2020). Semantic derivation, or word formation differently. *Prace Filologiczne*, 75 (2), 313—317 (in Polish).
- Topolińska, Z. (2021). Semantic derivation from ps. *vol- in Polish and Macedonian. *Linguistica Copernicana*, 18, 205—209 (in Polish).
- Topolińska, Z. (2022). Semantic (and formal) derivation from the Proto-Slavic root *by- in Polish. *Linguistica Copernicana*, 18, 201—204 (in Polish).
- Tylyk, O.F. (2006). *Nouns with the meaning of similarity: ways of creation and spheres of use* [Dis. ... Cand. Philol. Sciences]. Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Vachek, J. (1962). The first Czech theory of word derivation. *Slovo a slovesnost*, 23, 205—211 (in Czech).
- Valiukh, Z. (2011). New research on historical derivation. [Review of: P.I. Bilousenko, O.I. Inshakova, K.A. Kachailo, O.V. Merkulova, L.M. Stovbur. *Essays on the history of Ukrainian word formation (noun confixes)*]. *Ukrainian language*, 3, 119—124 (in Ukrainian).
- Waśkowski, K. (2014). Word formation nest in historical linguistic research (based on the material of animalistic lexis). D. Lipiński, K. Witczak (Eds.), *Diachronic research in Poland* (pp. 97—112). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (in Polish).
- Waszakowa, K. (1993). *Word formation in contemporary Polish. Nouns with paradigmatic formants*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (in Polish).
- Waszakowa, K. (1994). *Word formation in contemporary Polish: foreign suffixal nouns*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (in Polish).
- Wierzchoń, P. (2010). Lingwochronography in the service of nest word formation. *Kwartalnik Językoznawczy*, 1, 56—70 (in Polish).
- Wolińska, O. (1994). Possibilities of using nest description in diachronic. *Poradnik Językowy*, 5—6, 63—69 (in Polish).

Received 08.04.2025

Ruslana Kotsa, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher
in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: rgomonai@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2074-2250>

UKRAINIAN HISTORICAL DERIVATOLOGY IN THE CONTEXT OF SLAVIC STUDIES: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article traces the development of Ukrainian historical derivatology as an important component of Slavic studies. The main concepts and methodological approaches that emerged in Slavic linguistics during the second half of the 20th century and became the methodological basis for historical and linguistic studies of the word formation system are considered. The main problems that arise in the analysis of word formation processes in the diachronic aspect are identified. These include the need to revise traditional methods of analysing historical material, the insufficient completeness of the source base and the complexity of reconstructing word formation models.

Particular attention is paid to the contribution of Ukrainian and foreign linguists to the development of historical word formation. It is shown that the study of the Ukrainian language word formation has gone through a complex development path — from a descriptive approach to explanatory linguistics, which allows establishing cause-and-effect relationships between changes in the word formation system. The main achievements of the Ukrainian historical derivatology are outlined, as well as the prospects for further research in this area. It is proved that modern trends in the development of historical derivatology require the use of different approaches to the description of word formation phenomena and processes and their integration in order to fully and comprehensively characterise the word formation system of the Ukrainian language.

Keywords: *historical derivatology, word formation, diachronic derivation analysis, derivatological concept, linguo-Ukrainian studies, Slavic studies.*